

Kildekritik, traditionsforvaltning og begrænsning

ET SVAR TIL SEBASTIAN OLDEN-JØRGENSEN

AF

DORTHE GERT SIMONSEN

Dialog er som bekendt en vanskelig kunst, der fordrer indlevelse, formidlingsevne og kendskab til en række sociale konventioner. Desuden forudsætter en dialog, at deltagerne deler nogle grundlæggende præmisser. I min analyse af Erslevs *Historisk Teknik* har jeg fundet det nødvendigt at ændre nogle af de præmisser, der hidtil har været konstituerende for historikerens dialog med den erslevske kildekritik. Som undertitlen på min artikel fortæller, henter jeg præmisser for analysen i den sproglige vendingens teoretiske bagland. På den baggrund har jeg søgt at etablere et nyt og anderledes møde med *Historisk Teknik*. Nogen forekommer dét at være en mangel på dialog med den kildekritiske forskningstradition. Min pointe er imidlertid, at det ikke umiddelbart lader sig gøre at bringe denne tradition sammen med poststrukturalistiske indsigter, fordi præmisserne – de »selvfølgelige« antagelser, der ligger bag argumenterne – er forskellige.

Ligesom alle andre kilder får også *Historisk Teknik* sin betydning i relation til de spørgsmål, historikeren stiller. At inklinere for den klassiske kildekritik medfører således ikke nødvendigvis, at valsen består i at afgøre, om *Historisk Teknik* er overvejende positivistisk eller overvejende hermeneutisk funderet. Det er såmænd ikke, fordi jeg er uenig i, at værket kan læses på denne baggrund, eller at en sådan læsning kan give interessante svar. Men jeg har undersøgt *Historisk Teknik* på nogle andre præmisser for at finde svar på andre spørgsmål. Et af spørgsmålene har været, hvorfor det danske historikermiljø har haft vanskeligt ved at forholde sig til den sproglige vending og de teorier, der begrundes den. En vanskelighed, som det forekommer mig, også Sebastian Olden-Jørgensen har haft i forbindelse med ovenstående indlæg. Uden at disku-

tere, endsige omtale den metafysikkritik, der begrundes og gennemsyrrer den sproglige vending, konkluderer han nemlig, at den sproglige vending ikke danner opposition til den klassiske kildekritik, men blot må spille rollen som videreudvikler af den kildekritiske arv. Dermed synes Olden-Jørgensen at ville genindsætte en metafysisk præmis om kontinuitet (under den hermeneutiske cirkels totalitet) som det eneste rigtige grundlag for undersøgelse af kildekritikken. Men hvordan skal man da kunne diskutere den sproglige vendings kritik af historisk videnskabs metafysiske antagelser?

Her, tror jeg, ligger vores uenighed. Har man fødderne plantet i det virkelighedsbegreb, den kildekritiske tradition sætter, kan poststrukturalistiske erkendelsesteoretiske pointer forekomme uforståelige eller absurde – ofte udlagt som en »ekstrem relativisme«. Man kan også gå den anden vej og med lidt god vilje opfatte poststrukturalisme som en radikalisering af hermeneutiske problemstillinger, sådan som Olden-Jørgensen er inde på. I så fald må man skære den metafysikkritik bort, som har været incitament til den sproglige vending, og som efter min mening modsætter sig traditions-hermeneutikken.¹ Jeg bekender gerne de vanskeligheder, jeg under mit arbejde har haft med at få kildekritiske og poststrukturalistiske diskurser til at gå i »dialog«. Men en opmærksomhed på afvigelserne mellem dem er forhåbentlig bedre end at reducere den ene til den anden eller omvendt. Derfor skal jeg i dette svar på Olden-Jørgensens diskussionsindlæg kort søge at gøre rede for nogle forskelle mellem de præmisser, henholdsvis han og jeg selv anvender i dialogen med *Historisk Teknik*.

Sebastian Olden-Jørgensens kommentar rummer en god og velinformeret opsummering af den danske kildekritiske tradition. Han stiller spørgsmålet om, i hvilken forstand jeg forstår den erslevske kildekritik som »klassisk«, og følger op med to alternativer: Enten er den klassisk i »streng« historisk forstand. Med en sådan historisk tilgang til *Historisk Teknik* kan Olden-Jørgensen påvise, at Erslev har hentet de synsmetaforer, jeg har fundet elementære i argumentationsstrukturen i *Historisk Teknik*, fra Langlois og Seignobos. Argumentet er, at hos de positivistiske franskmænd er synsprotesen grundlæggende. For Erslev derimod fungerer den blot som et »erkendelsesteoretisk figenblad« snarere end en udfoldet videnskabsteori, hævder Olden-Jørgensen. Han placerer

¹ Her tænker jeg på traditions-hermeneutik som Hans-Georg Gadamer i *Wahrheit und Methode* (Tübingen: J.B.C. Mohr, 1986) samt i et vist omfang også Paul Ricoeur som Olden-Jørgensen henviser til. Vil man bruge de hermeneutiske begreber kan man evt. sige at den sproglige vending repræsenterer en hermeneutik uden »sidste instans« (subjekt eller objekt), og uden lineær virkningshistorie.

sig således på den hermeneutiske fløj i debatten om *Historisk Tekniks* videnskabsteoretiske slagside, og mener, som også Kai Hørby og Hans Vammen har fremhævet, at værkets »positivistiske« elementer må forstås som en overflade, der dækker over dets kerne: et »hermeneutisk/humanistisk« indre.²

Den anden definition af »klassisk«, Olden-Jørgensen her tilbyder, er virkningshistorisk forstået som den »levende tradition«, der stadig står omkring kildekritikken. Heller ikke i denne forstand synes det helt legitimt at ville fokusere på *Historisk Teknik*, i hvert fald kun som et oprindelsepunkt for en udvikling, der har ledt kildekritikken videre. Olden-Jørgensen præsenterer det funktionelle kildesyn og via en hurtig gennemgang af forskellige udlægninger heraf, når vi frem til det seneste skud på stammen, nemlig hans eget. Han definerer kildekritikken som en frugtbar »problembevidsthed og spørgehorisont«, der udvirker en »kritisk refleksion over forholdet mellem kilder og historikerens rekonstruktion af fortidig virkelighed«. I dialog med værkets hermeneutiske grundtræk har den kildekritiske tradition således udviklet sig stadig længere væk fra de rester af positivistisk tænkning, der findes i *Historisk Teknik*.

Det vil næppe overraske, at jeg finder det problematisk at skulle foretage et valg mellem to hermeneutiske udlægninger af kildekritikkens »klassiske« status. To alternativer, der – ligesom for alle andre kilder i et hermeneutisk perspektiv – består i en udredning af værkets ophavs-situation eller en udredning af dens kontinuerede virkningshistorie. Begge tilgange er med et hermeneutisk udtryk traditionsforvaltende. Det kan forstås sådan, at de »opløser« kilden med henvisning til noget andet – forklarer kilden ved sit ophav eller ved sin effekt – for dermed at indsætte traditionen som en ubrudt kæde og som det egentlige objekt for historien.

Jeg er naturligvis helt enig med Olden-Jørgensen i, at *Historisk Teknik* ikke er opstået i et tomrum. Men inden historikere haster med at henvise værkets mening til andre instanser, der skal forklare det, kan det være på sin plads at undersøge: 1) hvordan *Historisk Teknik* fungerer som tekst og argument, og 2) hvilke virkeligheds- og erkendelsesbegreber værkets sproglige og argumentatoriske udformning skaber og forudsætter.

Det er ikke uden betydning, at Erslev har hentet inspiration til sin (efter min mening særdeles udfoldede) synsmetaforik hos Langlois og

² Jfr Hørby og Vammens: »Efterskrift« i Kr. Erslev: *Historisk Teknik*. 2. udg. København 1987.

Seignobos.³ Men dette forhold giver ikke nogen absolut forklaring på, hvad synsmetaforerne betyder i *Historisk Teknik*. Dels opstod *Introduction aux études historiques* heller ikke i et tomrum. Langlois og Seignobos' værk har et ligeså »urent ophav« – dvs. et mylder af forskelligartede og vilkårlige årsager – som *Historisk Teknik* har. Dels er Erslevs etablering af kildekritikken som en synsprotese en anvendelse af synsmetaforer i egen ret og ikke blot et led i (historikerens konstruktion af) en lineær udviklingskæde.

Det er heller ikke uden betydning, hvordan senere historikere har fortolket *Historisk Teknik*, men igen: en sådan »spørgehorisont« udgør ikke en absolut, men en specifik kontekst for undersøgelsen af værket. Jeg har bevidst søgt at sætte andre præmisser for analysen end dem, der har været dominante i *Historisk Tekniiks* virkningshistorie. Jeg opfatter med andre ord *Historisk Teknik* som en »begivenhed«, en italesættelse af den historiske teknik, der »gør noget« med de begreber og deres betydninger, som Erslev indhentede mange andre steder fra.⁴

At kunne identificere *Historisk Teknik* som »begivenhed« kræver at værket sættes i relation til noget andet. *Historisk Teknik* kan konstitueres som »begivenhed« i relation til utallige kontekster. Elementer, der danner ophavssituation og virkningshistorie, giver efter min opfattelse ikke sig selv. Derfor opfatter jeg også den traditionelle tilgang til klassisk kildekritik – positivistisk kontra hermeneutisk indflydelse, positivistiske kontra hermeneutiske receptioner – som en konstruktion. Det er ikke en usand konstruktion, men det er på den anden side vigtigt ikke at *naturalisere* den heller. I min artikel søger jeg at fremhæve den spørgehorisont – eller i en mindre hermeneutisk terminologi den *forskels-relation* – der i denne sammenhæng gør *Historisk Tekniiks* anvendelse af synsmetaforer signifikant. Jeg lader spørgsmålet om tegn, repræsenteret ved Jacques Derridas teorier og Stephen Greenblatts studier i *Marvelous Possessions*, fungere som en sådan kontekst. Kronologi er således ikke deter-

³ I Erslevs transformering af tekstuelle historiske kilder til fortidige observatører går vejen (som hos Langlois og Seignobos) over opfattelsen af kilder som iagttagelser. Det er med andre ord netop *fordi* kilderne opfattes som iagttagelser, der logisk forudsætter et iagttagende subjekt, at Erslev kan springe kildernes tekstualitet over og udfolde sit vidneværdsættelses-program i *Historisk Teknik*. Eksempelvis følgende citat »Saaledes kan ikke blot historiske Beretninger men næsten alle talende Kilder udnyttes som *Iagttagelser* om Yderverdenen, og altid maa man da spørge om Meddelerens Paalidelighed« (min fremhævelse), *Historisk Teknik*, 1987, s. 42. Jfr også »Tegn og iagttagelse. At læse Erslev efter den sproglige vending« *Historisk Tidsskrift* 2001/1, s. 156.

⁴ I al beskedenhed er analysen af *Historisk Teknik* i »Tegn og iagttagelse« således også et forsøg på at »omsætte impulsen fra den sproglige vending til en« – om ikke »fuldt udfoldet« så dog en – »analyse på grundlag af et dansk materiale«.

minerende for hvilke kontekster, der kan vælges for læsningen af *Historisk Teknik*, og jeg mener ikke Olden-Jørgensens alternativer – ophavssituation eller virkningshistorie – udtømmer mulighederne. De udspringer derimod af et bestemt historiesyn, som historikere kan vælge, men som ikke er en selvfølgelighed.

Al argumentation opstår i forskelsrelationer, således også i artiklen »Tegn og iagttagelse«. I den hermeneutiske udlægning af kildekritikken opstår argumenterne i kontrast til positivismen. I Olden-Jørgensens indlæg opstår hans argumenter om *Historisk Teknik* i kontrast til mine etc. etc. Den måde, man konstituerer sit forskningsobjekt på, og den måde, det relateres til et »andet« på, vil være afgørende for, hvordan man kan undersøge det, og hvilke resultater, der kan komme ud af det. Synsprotesen, som i relation til tegnteorier er et afgørende præmis for Erslevs argumentation i *Historisk Teknik*, har jeg sat i forbindelse med empiristisk videnskabsteori og lidt firkantet udlagt som: »Nogen ser og noget viser sig«.

Med dette argument mener Olden-Jørgensen, at jeg har kastet mig over det positivistiske figenblad i *Historisk Teknik* og ikke over den virkelige, hermeneutiske og endnu levende kildekritik. Empirisme er imidlertid ikke identisk med positivisme. Derimod mener jeg, at empirismen i denne »flade« udlægning er konstituerende for såvel den klassiske (modsningsfyldte) erslevske kildekritik, som for det senere funktionelle kildesyn. Empirisme er naturligvis integreret i positivismen, men er på sin vis også positivismens akilleshæl. Den er dét, der modsætter sig idealet om at nå frem til en ren, faktisk virkelighed. Empirisme betyder da, at al viden om virkeligheden involverer et sansende menneske. Og det er lige præcis dette *subjektive* element, jeg mener argumentationen i *Historisk Teknik* i langt overvejende grad drejer sig om, ligesom det er dette element, som det funktionelle kildesyn er blevet formuleret omkring. Det skal understreges, at der er stor forskel på, hvordan subjektets rolle *evalueres*. Men det er muligt at lokalisere en vis kontinuitet i det virkeligheds- og erkendelsesbegreb, der udspiller sig i den kildekritiske diskurs.

Jeg har behandlet forholdet mellem det funktionelle kildebegreb og den erslevske synsprotese andetsteds,⁵ og skal her blot fremhæve, at jeg er enig i Olden-Jørgensens definition af kildekritikken som en »problembevidsthed og spørgehorisont« samt en (tiltagende kritisk) reflek-

⁵ Dorthe Gert Simonsen: »Tegnets udfordring til det kildekritiske subjekt« i Carsten Tage Nielsen (red.): *Mellem fortidens spor og nutidens øjne*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag, 2001.

sion over forholdet mellem kilder og historikerens rekonstruktion. Blot mener jeg, at det er en *specifik* problembevidsthed. Den problembevidsthed, kildekritikken sætter, har ikke været ubevægelig gennem tiden, og den er ikke skarpt afgrænset, men den er *på ingen måde universel*. Kildekritikkens refleksionspotentiale hviler på specifikke opfattelser af virkelighed og erkendelse, og sådanne opfattelser er blevet til selvfølgelige udgangspunkter i det historiefaglige miljø. En kritisk refleksion over disse selvfølgeligheder kan den kildekritiske tradition ikke selv afstedkomme.

Dette leder mig afslutningsvis tilbage til spørgsmålet om, hvordan kildekritikken kan forstås som klassisk. Lad mig tage udgangspunkt i en tredje definition, som Olden-Jørgensen i øvrigt også har forfattet, omend andetsteds. »Klassisk« defineres her som:

»det stadig gyldige, men dog ikke tilstrækkelige«, dvs. det, man ikke ville være foruden og forudsætter som en selvfølgelighed, men som man ikke kunne drømme om at blive stående ved som eneste rettesnor. I den forstand kan man med fuld ret tale om en klassisk kildekritik, der ... importeredes til Danmark af den tyske kritiske skoles selvbestaltede profet Kristian Erslev.⁶

Jeg tror, det netop er forskellen mellem at ville opfatte den erslevske kildekritik som et selvfølgeligt og nødvendigt, omend ikke et tilstrækkeligt, grundlag for historisk forskning på den ene side, eller på den anden side at søge at fremmedgøre os fra vores sædvanlige læsning af *Historisk Tekniks* selvfølgeligheder for at forskyde værkets mening og vise dets anvendelses begrænsninger, der karakteriserer henholdsvis Olden-Jørgensens og mine bevæggrunde. Det kan også formuleres som forskellen mellem traditionsforvaltende og dekonstruktive analysestrategier i forhold til *Historisk Teknik*.

Den erslevske kildekritik kan opfattes som klassisk i den forstand, at dens præmisser er blevet naturaliseret. Den sproglige vending gen driver ikke erslevsk kildekritik, selvom den stiller sig kritisk til nogle af kildekritikkens begreber. Men med den sproglige vending bliver det muligt at sætte fokus på *Historisk Tekniks* videnskabsteoretiske præmisser, som hverken er selvfølgelige eller universelle, og som bør fremhæves, for at historikere kan reflektere over både hvilke muligheder og hvilke begrænsninger og konsekvenser, den kildekritiske tradition indebærer.

⁶ Sebastian Olden-Jørgensen: *Til kilderne! Introduktion til historisk kildekritik*. København: Gad, 2001, s. 45.